מטלת מנחה (ממ"ן) 14

הקורס: 20465 - מעבדה בתכנות מערכות

חומר הלימוד למטלה: פרויקט גמר

מספר השאלות: 1 | משקל המטלה: 61 נקודות **(חובה)**

סמסטר: 2024ב | מועד אחרון להגשה: 11.08.2024

קיימות שתי חלופות להגשת מטלות:

- שליחת מטלות באמצעות מערכת המטלות המקוונת באתר הבית של הקורס
- שליחת מטלות באמצעות דואר אלקטרוני - **באישור המנחה בלבד**

הסבר מפורט ב"נוהל הגשת מטלות מנחה"

אחת המטרות העיקריות של הקורס "20465 - מעבדה בתכנות מערכות" היא לאפשר ללומדים בקורס להתנסות בכתיבת פרויקט תוכנה גדול, אשר יחקה את פעולתה של אחת מתוכניות המערכת השכיחות.

עליכם לכתוב תוכנת אסמבלר, עבור שפת אסמבלי שתוגדר בהמשך. הפרויקט ייכתב בשפת C.

עליכם להגיש את הפריטים הבאים:

1. קבצי המקור של התוכנית שכתבתם (קבצים בעלי סיומת c. או h.).
2. קובץ הרצה (מקומפל ומקושר) עבור מערכת אובונטו.
3. קובץ makefile. הקימפול חייב להיות עם הקומפיילר gcc והדגלים: -Wall -ansi -pedantic. יש לנפות את כל ההודעות שמוציא הקומפיילר, כך שהתוכנית תתקמפל ללא כל הערות או אזהרות.
4. דוגמאות הרצה (קלט ופלט):

א. קבצי קלט בשפת אסמבלי, וקבצי הפלט שנוצרו מהפעלת האסמבלר על קבצי קלט אלה. יש להדגים שימוש במגוון הפעולות וטיפוסי הנתונים של שפת האסמבלי.

ב. קבצי קלט בשפת אסמבלי המדגימים מגוון רחב של סוגי שגיאות אסמבלי (ולכן לא נוצרים קבצי פלט), ותדפיסי המסך המראים את הודעות השגיאה שמוציא האסמבלר.

בשל גודל הפרויקט, עליכם לחלק את התוכנית למספר קבצי מקור, לפי משימות. יש להקפיד שקוד המקור של התוכנית יעמוד בקריטריונים של בהירות, קריאות וכתיבה נאה ומובנית.

נזכיר מספר היבטים חשובים של כתיבת קוד טוב:

1. הפשטה של מבני הנתונים: רצוי (ככל האפשר) להפריד בין הגישה למבני הנתונים לבין המימוש של מבני הנתונים. כך, למשל, בעת כתיבת פונקציות לטיפול בטבלה, אין זה מעניינם של המשתמשים בפונקציות אלה, האם הטבלה ממומשת באמצעות מערך או באמצעות רשימה מקושרת.

2. קריאות הקוד: יש להשתמש בשמות משמעותיים למשתנים ופונקציות. יש לערוך את הקוד באופן מסודר: הזחות עקביות, שורות ריקות להפרדה בין קטעי קוד, וכד'.

3. תיעוד: יש להכניס בקבצי המקור תיעוד תמציתי וברור, שיסביר את תפקידה של כל פונקציה (באמצעות הערות כותרת לכל פונקציה). כמו כן יש להסביר את תפקידם של משתנים חשובים. כמו כן, יש להכניס הערות ברמת פירוט טובה בכל הקוד.

הערה: תוכנית "עובדת", דהיינו תוכנית שמבצעת את כל הדרוש ממנה, אינה לכשעצמה ערובה לציון גבוה. כדי לקבל ציון גבוה, על התוכנית לעמוד בקריטריונים של כתיבה ותיעוד ברמה טובה, כמתואר לעיל, אשר משקלם המשותף מגיע עד לכ- 40% ממשקל הפרויקט.

על המטלה להיות **מקורית לחלוטין**: אין להיעזר בספריות חיצוניות מלבד הספריות הסטנדרטיות, וכמובן לא בקוד ולא בחלקי קוד הנמצאים ברשת, במקור חיצוני וכו'.

מומלץ לעבוד בזוגות. אין לעבוד בצוותים גדולים יותר. **פרויקט שיוגש על ידי שלשה או יותר, לא ייבדק ולא יקבל ציון**. חובה שסטודנטים, הבוחרים להגיש יחד את הפרויקט, יהיו **שייכים לאותה קבוצת הנחיה**. הציון יהיה זהה לשני הסטודנטים.

מומלץ לקרוא את הגדרת הפרויקט פעם ראשונה ברצף, לקבלת תמונה כללית לגבי הנדרש, ורק לאחר מכן לקרוא שוב בצורה מעמיקה יותר.

רקע כללי ומטרת הפרויקט

כידוע, קיימות שפות תכנות רבות, ומספר גדול של תוכניות, הכתובות בשפות שונות, עשויות לרוץ באותו מחשב עצמו. כיצד "מכיר" המחשב כל כך הרבה שפות? התשובה פשוטה: המחשב מכיר למעשה שפה אחת בלבד: הוראות ונתונים הכתובים בקוד בינארי. קוד זה מאוחסן בגוש בזיכרון, ונראה כמו רצף של ספרות בינאריות. יחידת העיבוד המרכזית - היע"מ (CPU) - יודעת לפרק את הרצף הזה לקטעים קטנים בעלי משמעות: הוראות, מענים ונתונים.

למעשה, זיכרון המחשב כולו הוא אוסף של סיביות, שנוהגים לראותן כמקובצות ליחידות בעלות אורך קבוע (בתים, מילים). לא ניתן להבחין, בעין שאינה מיומנת, בהבדל פיסי כלשהו בין אותו חלק בזיכרון שבו נמצאת תוכנית לבין שאר הזיכרון.

יחידת העיבוד המרכזית (היע"מ) יכולה לבצע מגוון פעולות פשוטות, הנקראות **הוראות מכונה**, ולשם כך היא משתמשת ברגיסטרים (registers) הקיימים בתוך היע"מ, ובזיכרון המחשב.
דוגמאות: העברת מספר מתא בזיכרון לרגיסטר ביע"מ או בחזרה, הוספת 1 למספר הנמצא ברגיסטר, בדיקה האם מספר המאוחסן ברגיסטר שווה לאפס, חיבור וחיסור בין שני רגיסטרים, וכד'.
הוראות המכונה ושילובים שלהן הן המרכיבות תוכנית כפי שהיא טעונה לזיכרון בזמן ריצתה. כל תוכנית מקור (התוכנית כפי שנכתבה בידי המתכנת), תתורגם בסופו של דבר באמצעות תוכנה מיוחדת לצורה סופית זו.

היע"מ יודע לבצע קוד שנמצא בפורמט של **שפת מכונה.** זהו רצף של ביטים, המהווים קידוד בינארי של סדרת הוראות המכונה המרכיבות את התוכנית. קוד כזה אינו קריא למשתמש, ולכן לא נוח לקודד (או לקרוא) תוכניות ישירות בשפת מכונה. **שפת אסמבלי** (assembly language) היא שפת תכנות מאפשרת לייצג את הוראות המכונה בצורה סימבולית קלה ונוחה יותר לשימוש. כמובן שיש צורך לתרגם את הייצוג הסימבולי לקוד בשפת מכונה, כדי שהתוכנית תוכל לרוץ במחשב. תרגום זה נעשה באמצעות כלי שנקרא **אסמבלר** (assembler).

כידוע, לכל שפת תכנות עילית יש מהדר (compiler) , או מפרש (interpreter), המתרגם תוכניות מקור לשפת מכונה. האסמבלר משמש בתפקיד דומה עבור שפת אסמבלי.

לכל מודל של יע"מ (כלומר לכל אירגון של מחשב) יש שפת מכונה ייעודית משלו, ובהתאם גם שפת אסמבלי ייעודית משלו. לפיכך, גם האסמבלר (כלי התרגום) הוא ייעודי ושונה לכל יע"מ.

תפקידו של האסמבלר הוא לבנות קובץ המכיל קוד מכונה, מקובץ נתון של תוכנית הכתובה בשפת אסמבלי. זהו השלב הראשון במסלול אותו עוברת התוכנית, עד לקבלת קוד המוכן לריצה על חומרת המחשב. השלבים הבאים הם קישור (linkage) וטעינה (loading), אך בהם לא נעסוק בממ"ן זה.

המשימה בפרויקט זה היא לכתוב אסמבלר (כלומר תוכנית המתרגמת לשפת מכונה), עבור שפת אסמבלי שנגדיר כאן במיוחד לצורך הפרויקט.

לתשומת לב: בהסברים הכלליים על אופן עבודת תוכנת האסמבלר, תהיה מדי פעם התייחסות גם לעבודת שלבי הקישור והטעינה. התייחסויות אלה נועדו על מנת לאפשר לכם להבין את המשך

תהליך העיבוד של הפלט של תוכנת האסמבלר. אין לטעות: עליכם לכתוב את תוכנית האסמבלר בלבד. **אין** לכתוב את תוכניות הקישור והטעינה!!!

המחשב הדמיוני ושפת האסמבלי

נגדיר עתה את שפת האסמבלי ואת מודל המחשב הדמיוני, עבור פרויקט זה.

הערה: תיאור מודל המחשב להלן הוא חלקי בלבד, ככל שנחוץ לביצוע המשימות בפרויקט.

"חומרה":

המחשב בפרויקט מורכב ממעבד CPU (יע"מ - יחידת עיבוד מרכזית), אוגרים (רגיסטרים) וזיכרון RAM. חלק מהזיכרון משמש גם כמחסנית (stack).

למעבד 8 רגיסטרים כלליים, בשמות: r0, r1, r2, r3, r4, r5, r6, r7.
גודלו של כל רגיסטר הוא 15 סיביות. הסיבית הכי פחות משמעותית תצוין כסיבית מס' 0, והסיבית המשמעותית ביותר כמס' 14. שמות הרגיסטרים נכתבים תמיד עם אות 'r' קטנה.

כמו כן יש במעבד רגיסטר בשם PSW (program status word), המכיל מספר דגלים המאפיינים את מצב הפעילות במעבד בכל רגע נתון. ראו בהמשך, בתיאור הוראות המכונה, הסברים לגבי השימוש בדגלים אלו.

גודל הזיכרון הוא 4096 תאים, בכתובות 0-4095 (בבסיס עשרוני), וכל תא הוא בגודל של 15 סיביות. לתא בזיכרון נקרא גם בשם "**מילה**". הסיביות בכל מילה ממוספרות כמו ברגיסטר.

מחשב זה עובד רק עם מספרים שלמים חיוביים ושליליים. אין תמיכה במספרים ממשיים.
האריתמטיקה נעשית בשיטת המשלים ל-2 (2's complement).
כמו כן יש תמיכה בתווים (characters), המיוצגים בקוד ascii.

מבנה הוראת מכונה:

כל הוראת מכונה מקודדת למספר מילות זיכרון רצופות, **החל ממילה אחת ועד למקסימום שלוש מילים,** בהתאם לשיטות המיעון בהן נעשה שימוש (ראו בהמשך).

בקובץ הפלט המכיל את קוד המכונה שבונה האסמבלר, כל מילה תקודד בבסיס אוקטאלי (ראו פרטים לגבי קבצי פלט בהמשך):

בכל סוגי הוראות המכונה, **המבנה של המילה הראשונה תמיד זהה.**
מבנה המילה הראשונה בהוראה הוא כדלהלן:

14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	0
				שיטת מיעון אופרנד מקור				שיטת מיעון אופרד יעד				השדה A,R,E		
opcode				שיטה 3	שיטה 2	שיטה 1	שיטה 0	שיטה 3	שיטה 2	שיטה 1	שיטה 0	A	R	E

פירוט השיטות 0-3 מופיע בסעיף "שיטת מיעון" בהמשך.

בשפה שלנו יש 16 קודי פעולה והם :

שם הפעולה	קוד הפעולה (בבסיס עשרוני)
mov	0
cmp	1
add	2
sub	3
lea	4
clr	5
not	6
inc	7
dec	8
jmp	9
bne	10
red	11
prn	12
jsr	13
rts	14
stop	15

שמות הפעולות נכתבים תמיד באותיות קטנות. פרוט המשמעות של הפעולות יבוא בהמשך.

סיביות 11-14: במילה הראשונה של ההוראה סיביות אלה מהוות את **קוד-הפעולה** (opcode). כל opcode מיוצג בשפת אסמבלי באופן סימבולי על ידי **שם-פעולה**.

סיביות 7-10: מקודדות את שיטת המיעון של אופרנד המקור (source operand) . לכל שיטת מיעון יש סיבית נפרדת, שערכה 1 אם אופרנד המקור נתון בשיטה זו, ואחרת ערך הסיבית 0. אם אין בהוראה אופרנד מקור, כל ארבע הסיביות מאופסות.

סיביות 3-6: מקודדות את שיטת המיעון של אופרנד היעד (destination operand). לכל שיטת מיעון יש סיבית נפרדת, שערכה 1 אם אופרנד היעד נתון בשיטה זו, ואחרת ערך הסיבית 0. אם אין בהוראה אופרנד יעד, כל ארבע הסיביות מאופסות.

סיביות 0-2 (השדה 'A,R,E'): אפיון של תפקיד השדה 'A,R,E' בקוד המכונה יובא בהמשך.
במילה הראשונה של כל הוראה, ערך הסיבית A תמיד 1, ושתי הסיביות האחרות מאופסות.

לתשומת לב : **השדה 'A,R,E' מתווסף לכל אחת מהמילים בקידוד ההוראה** (ראו פירוט של שיטות המיעון בהמשך).

<u>שיטות מיעון :</u>

בשפת האסמבלי שלנו קיימות ארבע שיטות מיעון, המסומנות במספרים 0,1,2,3.
השימוש בשיטות מיעון מצריך קידוד של מילות-מידע נוספות בקוד המכונה של כל הוראת מכונה.
כל אופרנד של ההוראה דורש מילה אחת נוספת.

כאשר בהוראה יש שני אופרנדים, קודם תופיע מילת-המידע הנוספת של האופרנד הראשון (אופרנד המקור), ולאחריה מילת-המידע הנוספת של האופרנד השני (אופרנד היעד). קיים גם מקרה מיוחד בו קידוד שני האופרנדים נעשה באמצעות מילת-מידע אחת משותפת לשני האופרנדים.

כל מילת-מידע נוספת של ההוראה מקודדת באחד משלשה סוגים של של קידוד. סיביות 0-2 של כל מילת-מידע הן השדה 'A,R,E', המציין מהו סוג הקידוד של המילה. לכל סוג קידוד יש סיבית נפרדת, שערכה 1 אם מילת-המידע נתונה בסוג קידוד זה, ואחרת ערך הסיבית הוא 0.

- סיבית 2 (הסיבית A) מציינת שקידוד המילה הוא מוחלט (Absolute), ואינו מצריך שינוי בשלבי הקישור והטעינה.
- סיבית 1 (הסיבית R) מציינת שהקידוד הוא של כתובת פנימית הניתנת להזזה (Relocatable), ומצריך שינוי בשלבי הקישור והטעינה.
- סיבית 0 (הסיבית E) מציינת שהקידוד הוא של כתובת חיצונית (External) , ומצריך שינוי בשלבי הקישור והטעינה.

הסבר על התפקיד של השדה 'A,R,E' בקוד המכונה יבוא בהמשך.

ערך השדה 'A,R,E' הנדרש בכל שיטת מיעון מופיע בתיאור שיטות המיעון להלן.

ערך	שיטת המיעון	תוכן המילה הנוספת	אופן הכתיבה	דוגמה
0	מיעון מיידי	מילת-מידע נוספת של ההוראה מכילה את האופרנד עצמו, שהוא מספר שלם בשיטת המשלים ל-2, ברוחב של 12 סיביות, השוכן בסיביות 3-14 של המילה. הסיביות 0-2 של מילת המידע הן השדה A,R,E. במיעון מיידי, ערך הסיבית A הוא 1, ושתי הסיביות האחרות מאופסות.	האופרנד מתחיל בתו # ולאחריו ובצמוד אליו מופיע מספר שלם בבסיס עשרוני.	mov #-1,r2 בדוגמה זו האופרנד הראשון של הפקודה (אופרנד המקור) נתון בשיטת מיעון מיידי. ההוראה כותבת את הערך 1- אל אוגר r2
1	מיעון ישיר	מילת-מידע נוספת של ההוראה מכילה כתובת בזיכרון. המילה בכתובת זו בזיכרון היא האופרנד. הכתובת מיוצגת כמספר ללא סימן ברוחב של 12 סיביות, בסיביות 3-14 של מילת המידע. הסיביות 0-2 במילת המידע הן השדה A,R,E. במיעון ישיר, ערך הסיביות האלה תלוי בסוג הכתובת הרשומה בסיביות 3-14. אם זוהי כתובת שמייצגת שורה בקובץ המקור הנוכחי (כתובת פנימית), ערך הסיבית R הוא 1, ושתי הסיביות האחרות מאופסות. ואילו אם זוהי כתובת שמייצגת שורה בקובץ מקור אחר של התכנית (כתובת חיצונית), ערך הסיבית E הוא 1, ושתי הסיביות האחרות מאופסות.	האופרנד הוא תווית שכבר הוגדרה, או שתוגדר בהמשך הקובץ. ההגדרה נעשית על ידי כתיבת תווית בתחילת הנחית 'data.'או 'string.', או בתחילת הוראה של התוכנית, או באמצעות אופרנד של הנחית 'extern.' תווית היא ייצוג סימבולי של כתובת בזיכרון.	השורה הבאה מגדירה את התווית x: x: .data 23 ההוראה: dec x מקטינה ב-1 את תוכן המילה שבכתובת x בזיכרון (ה"משתנה" x).

ערך	שיטת המיעון	תוכן המילה הנוספת	אופן הכתיבה	דוגמה
2	מיעון אוגר עקיף	שיטת מיעון זו משמשת לגישה לזיכרון באמצעות מצביע שנמצא באוגר. תוכן האוגר הוא כתובת בזיכרון, והמילה בכתובת זו בזיכרון היא האופרנד. הכתובת מיוצגת באוגר כמספר ללא סימן ברוחב של 15 סיביות. אם האופרנד הוא אופרנד יעד, מילת-מידע נוספת של הפקודה תכיל בסיביות 3-5 את מספרו של האוגר שמשמש כמצביע. ואילו אם האוגר הוא אופרנד מקור, מספר האוגר יקודד בסיביות 6-8 של מילת-המידע הנוספת. הסיביות 0-2 של מילת המידע הן השדה A,R,E. במיעון אוגר עקיף, ערך הסיבית A הוא 1, ושתי הסיביות האחרות מאופסות. אם בפקודה יש שני אופרנדים, וכל אחד מהם בשיטת מיעון אוגר עקיף או בשיטת מיעון אוגר ישיר (ראו בהמשך), שני האוגרים יחלקו מילת-מידע אחת משותפת, כאשר סיביות 3-5 יכילו את מספר אוגר היעד, וסיביות 6-8 את מספר אוגר המקור. השדה A,R,E יהיה כמפורט לעיל. סיביות במילת-המידע שאינן בשימוש יכילו 0.	האופרנד מתחיל בתו * ולאחריו ובצמוד אליו מופיע שם של אוגר.	inc *r1 בדוגמה זו, ההוראה inc מגדילה ב-1 את תוכן המילה בזיכרון עליה מצביע האוגר r1, כלומר המילה שכתובתה נמצאת באוגר r1. דוגמה נוספת: mov *r1,*r2 בדוגמה זו, ההוראה mov מעתיקה את תוכן המילה בזיכרון עליה מצביע האוגר r1 אל המילה בזיכרון עליה מצביע האוגר r2. שני האופרנדים בדוגמה זו הם בשיטת מיעון אוגר עקיף, ולכן שני האוגרים יקודדו במילת-מידע נוספת אחת משותפת.
3	מיעון אוגר ישיר	האופרנד הוא אוגר. אם האוגר משמש כאופרנד יעד, מילת-מידע נוספת של הפקודה תכיל בסיביות 3-5 את מספרו של האוגר. ואילו אם האוגר משמש כאופרנד מקור, מספר האוגר יקודד בסיביות 6-8 של מילת-המידע. הסיביות 0-2 של מילת המידע הן השדה A,R,E. במיעון אוגר ישיר, ערך הסיבית A הוא 1, ושתי הסיביות האחרות מאופסות. אם בפקודה יש שני אופרנדים, וכל אחד מהם בשיטת מיעון אוגר ישיר או בשיטת מיעון אוגר עקיף (ראו לעיל), שני האוגרים יחלקו מילת-מידע אחת משותפת, כאשר סיביות 3-5 יכילו את מספר אוגר היעד, וסיביות 6-8 את מספר אוגר המקור. השדה A,R,E יהיה כמפורט לעיל. סיביות במילת-המידע שאינן בשימוש יכילו 0.	האופרנד הוא שם של אוגר.	clr r1 בדוגמה זו, ההוראה clr מאפסת את תוכן האוגר r1. דוגמה נוספת: mov r1,*r2 בדוגמה זו, ההוראה mov מעתיקה את תוכן האוגר r1 אל המילה בזיכרון אליה מצביע האוגר r2. אופרנד המקור r1 נתון בשיטת מיעון אוגר ישיר, ואופרנד היעד *r2 בשיטת מיעון אגר עקיף, ולכן שני האוגרים יקודדו במילת-מידע נוספת אחת משותפת.

הערה: מותר להתייחס לתווית עוד לפני שמצהירים עליה, בתנאי שהיא אכן מוצהרת במקום כלשהו בקובץ.

מפרט הוראות המכונה:

בתיאור הוראות המכונה נשתמש במונח **PC** (קיצור של "**Program Counter**").
זהו רגיסטר פנימי של המעבד (לא רגיסטר כללי), שמכיל בכל רגע נתון את כתובת הזיכרון בה נמצאת **ההוראה הנוכחית שמתבצעת** (הכוונה תמיד לכתובת המילה הראשונה של ההוראה).

הוראות המכונה מתחלקות לשלוש קבוצות, לפי מספר האופרנדים הנדרשים לפעולה.

קבוצת ההוראות הראשונה:
אלו הן הוראות המקבלות שני אופרנדים.

ההוראות השייכות לקבוצה זו הן: mov, cmp, add, sub, lea

הוראה	הסבר הפעולה	דוגמה	הסבר הדוגמה
mov	מבצעת העתקה של האופרנד הראשון, אופרנד המקור (source) אל האופרנד השני, אופרנד היעד (destination) (בהתאם לשיטת המיעון).	mov A, r1	העתק את תוכן המשתנה A (המילה שבכתובת A בזיכרון) אל רגיסטר r1.
cmp	מבצעת "השוואה" בין שני האופרנדים שלה. אופן ההשוואה: תוכן אופרנד היעד (השני) מופחת מתוכן אופרנד המקור (הראשון), ללא שמירת תוצאת החיסור. פעולת החיסור מעדכנת דגל בשם Z ("דגל האפס") ברגיסטר הסטטוס (PSW).	cmp A, r1	אם תוכן המשתנה A זהה לתוכנו של רגיסטר r1 אזי דגל האפס, Z, ברגיסטר הסטטוס (PSW) יודלק, אחרת הדגל יאופס.
add	אופרנד היעד (השני) מקבל את תוצאת החיבור של אופרנד המקור (הראשון) והיעד (השני).	add A, r0	רגיסטר r0 מקבל את תוצאת החיבור של תוכן המשתנה A ותוכנו הנוכחי של r0.
sub	אופרנד היעד (השני) מקבל את תוצאת החיסור של אופרנד המקור (הראשון) מאופרנד היעד (השני).	sub #3, r1	רגיסטר r1 מקבל את תוצאת החיסור של הערך 3 מתוכנו הנוכחי של הרגיסטר r1.
lea	lea הוא קיצור (ראשי תיבות) של load effective address. פעולה זו מציבה את המען בזיכרון המיוצג על ידי התווית שבאופרנד הראשון (המקור), אל אופרנד היעד (האופרנד השני).	lea HELLO, r1	המען שמייצגת התווית HELLO מוצב לרגיסטר r1.

קבוצת ההוראות השנייה:
אלו הן הוראות הדורשות אופרנד אחד בלבד. אופן הקידוד של האופרנד הוא כמו של אופרנד היעד בפקודה עם שני אופרנדים. במקרה זה, השדה של אופרנד המקור (סיביות 7-10) במילה הראשונה בקידוד ההוראה הינו חסר משמעות, ולפיכך יכיל אפסים.

ההוראות השייכות לקבוצה זו הן: not, clr, inc, dec, jmp, bne, red, prn, jsr

הוראה	הסבר הפעולה	דוגמה	הסבר הדוגמה
clr	איפוס תוכן האופרנד	clr r2	r2 ← 0
not	היפוך ערכי הסיביות באופרנד (כל סיבית שערכה 0 תהפוך ל-1 ולהיפך: 1 ל-0).	not r2	r2 ← not r2
inc	הגדלת תוכן האופרנד באחד.	inc r2	r2 ←r2 + 1
dec	הקטנת תוכן האופרנד באחד.	dec C	C ←C – 1
jmp	קפיצה (הסתעפות) בלתי מותנית אל ההוראה שנמצאת במען המיוצג על ידי האופרנד. כלומר, כתוצאה מביצוע ההוראה, מצביע התוכנית (PC) יקבל את ערך אופרנד היעד.	jmp LINE	PC ← LINE מצביע התכנית מקבל את המען המיוצג על ידי התווית LINE, ולפיכך הפקודה הבאה שתתבצע תהיה במען זה.
bne	bne הוא קיצור (ראשי תיבות) של: branch if not equal (to zero). זוהי הוראת הסתעפות מותנית. מצביע התוכנית (PC) יקבל את ערך אופרנד היעד אם ערכו של הדגל Z באוגר הסטטוס (PSW) הינו 0. כזכור, הדגל Z נקבע בפקודת cmp.	bne LINE	אם ערך הדגל Z באוגר הסטטוס (PSW) הינו 0, אזי: PC ← LINE
red	קריאה של תו מהקלט הסטנדרטי (stdin) אל האופרנד.	red r1	קוד ה-ascii של התו הנקרא מהקלט ייכנס לאוגר r1.
prn	הדפסת התו הנמצא באופרנד, אל הפלט הסטנדרטי (stdout).	prn r1	התו אשר קוד ה-ascii שלו נמצא באוגר r1 יודפס לפלט הסטנדרטי.
jsr	קריאה לשגרה (סברוטינה), מצביע התוכנית (PC) הנוכחי נדחף לתוך המחסנית שבזיכרון המחשב, והאופרנד מוכנס ל-PC.	jsr FUNC	push(PC) PC ← FUNC

קבוצת ההוראות השלישית:
אלו הן הוראות ללא אופרנדים. קידוד ההוראה מורכב ממילה אחת בלבד. השדות של אופרנד המקור ושל אופרנד היעד במילה הראשונה של ההוראה אינם בשימוש, ולפיכך יהיו מאופסים.

ההוראות השייכות לקבוצה זו הן: rts, stop.

הוראה	הסבר הפעולה	דוגמה	הסבר הדוגמה
rts	חזרה משיגרה. הערך שנמצא בראש המחסנית של המחשב מוצא מן המחסנית, ומוכנס אל מצביע התוכנית (PC).	rts	PC ← pop()
stop	עצירת ריצת התוכנית.	stop	התכנית עוצרת

<u>מבנה שפת האסמבלי:</u>

תכנית בשפת אסמבלי בנויה **<u>ממאקרואים</u>** **<u>וממשפטים</u>** (statements).

<u>מאקרואים</u>:

מאקרואים הם קטעי קוד הכוללים בתוכם משפטים. בתוכנית ניתן להגדיר מאקרו ולהשתמש בו במקומות שונים בתוכנית. השימוש במאקרו ממקום מסוים בתוכנית יגרום לפרישת המאקרו לאותו מקום.

הגדרת מאקרו נעשית באופן הבא: (בדוגמה שם המאקרו הוא m_macr)

```
macr  m_macr
  inc r2
  mov  A,r1
endmacr
```

שימוש במאקרו הוא פשוט אזכור שמו.
למשל, אם בתוכנית במקום כלשהו כתוב:

```
.
.
.
m_macr
.
.
m_macr
.
.
.
```

בדוגמה זו, השתמשנו פעמיים במאקרו m_macr, התוכנית לאחר פרישת המאקרו תיראה כך:

```
.
.
.
  inc r2
  mov  A,r1
.
.
  inc r2
  mov  A,r1
.
.
```

.**התוכנית לאחר פרישת המאקרו היא התוכנית שהאסמבלר אמור לתרגם.**

הנחות והנחיות לגבי מאקרו:

- אין במערכת הגדרות מאקרו מקוננות (אין צורך לבדוק זאת).
- שם של הוראה או הנחיה לא יכול להיות שם של מאקרו (יש לבדוק זאת).
- ניתן להניח שלכל שורת מאקרו בקוד המקור קיימת סגירה עם שורת endmacr (אין צורך לבדוק זאת).
- הגדרת מאקרו תהיה תמיד לפני הקריאה למאקרו (אין צורך לבדוק זאת).
- נדרש שהקדם-אסמבלר ייצור קובץ עם הקוד המורחב הכולל פרישה של המאקרו (הרחבה של קובץ המקור המתואר בהמשך). "קובץ המקור המורחב" הוא "קובץ מקור" לאחר פרישת המאקרו, לעומת "קובץ מקור ראשוני" שהוא קובץ הקלט למערכת, כולל הגדרת המאקרואים.

לסיכום, במאקרו יש לבדוק:

(1) שם המאקרו תקין (אינו שם הוראה וכדומה)

(2) בשורת ההגדרה ובשורת הסיום אין תווים נוספים

אם נמצאה שגיאה בשלב פרישת המאקרו - אי אפשר לעבור לשלבים הבאים:

יש לעצור להודיע על השגיאות ולעבור לקובץ המקור הבא (אם קיים).

הערה: שגיאות **בגוף** המאקרו (אם יש) מגלים בשלבים הבאים.

משפטים:

קובץ מקור בשפת אסמבלי מורכב משורות המכילות משפטים של השפה, כאשר כל משפט מופיע בשורה נפרדת. כלומר, ההפרדה בין משפט למשפט בקובץ המקור הינה באמצעות התו '\n' (שורה חדשה).

אורכה של שורה בקובץ המקור הוא 80 תווים לכל היותר (לא כולל התו \n).

יש ארבעה סוגי משפטים (שורות בקובץ המקור) בשפת אסמבלי, והם:

סוג המשפט	הסבר כללי
משפט ריק	זוהי שורה המכילה אך ורק תווים לבנים (whitespace), כלומר רק את התווים ' ' ו- '\t' (רווחים וטאבים). ייתכן ובשורה אין אף תו (למעט התו \n), כלומר השורה ריקה.
משפט הערה	זוהי שורה בה התו הראשון הינו ';' (נקודה פסיק). על האסמבלר להתעלם לחלוטין משורה זו.
משפט הנחיה	זהו משפט המנחה את האסמבלר מה עליו לעשות כשהוא פועל על תכנית המקור. יש מספר סוגים של משפטי הנחיה. משפט הנחיה עשוי לגרום להקצאת זיכרון ואתחול משתנים של התכנית, אך הוא אינו מייצר קידוד של הוראות מכונה המיועדות לביצוע בעת ריצת התכנית.
משפט הוראה	זהו משפט המייצר קידוד של הוראות מכונה לביצוע בעת ריצת התכנית. המשפט מורכב משם של הוראה שעל המעבד לבצע, ותיאור האופרנדים של ההוראה.

כעת נפרט יותר לגבי סוגי המשפטים השונים.

משפט הנחיה:

משפט הנחיה הוא בעל המבנה הבא:

בתחילת המשפט יכולה להופיע הגדרה של תווית (label). לתווית יש תחביר חוקי, שיתואר בהמשך. התווית היא אופציונלית.

לאחר מכן מופיע שם ההנחיה. לאחר שם ההנחיה יופיעו פרמטרים (מספר הפרמטרים בהתאם להנחיה).
שם של הנחיה מתחיל בתו '.' (נקודה) ולאחריו תווים באותיות קטנות (lower case) בלבד.

יש לשים לב: למילים בקוד המכונה הנוצרות <u>ממשפט הנחיה</u> לא מצורף השדה A,R,E, והקידוד ממלא את כל הסיביות של המילה.

יש ארבעה סוגים של משפטי הנחיה, והם:

1. ההנחיה 'data.'

הפרמטרים של ההנחיה 'data.' הם מספרים שלמים חוקיים (אחד או יותר) המופרדים על ידי התו ',' (פסיק). לדוגמה:

.data 7, −57, +17, 9

יש לשים לב שהפסיקים אינם חייבים להיות צמודים למספרים. בין מספר לפסיק ובין פסיק למספר יכולים להופיע רווחים וטאבים בכל כמות (או בכלל לא), אולם הפסיק חייב להופיע בין המספרים. כמו כן, אסור שיופיע יותר מפסיק אחד בין שני מספרים, וגם לא פסיק אחרי המספר האחרון או לפני המספר הראשון.

המשפט 'data.' מנחה את האסמבלר להקצות מקום בתמונת הנתונים (data image), אשר בו יאוחסנו הערכים של הפרמטרים, ולקדם את מונה הנתונים, בהתאם למספר הערכים. אם בהנחית data. מוגדרת תווית, אזי תווית זו מקבלת את ערך מונה הנתונים (לפני הקידום), ומוכנסת אל טבלת הסמלים. דבר זה מאפשר להתייחס אל מקום מסוים בתמונת הנתונים דרך שם התווית (למעשה, זוהי דרך להגדיר שם של משתנה).

כלומר אם נכתוב:

XYZ: .data 7, –57, +17, 9

אזי יוקצו בתמונת הנתונים ארבע מילים רצופות שיכילו את המספרים שמופיעים בהנחיה. התווית XYZ מזוהה עם כתובת המילה הראשונה.

אם נכתוב בתכנית את ההוראה:

mov XYZ, r1

אזי בזמן ריצת התכנית יוכנס לרגיסטר r1 הערך 7.

ואילו ההוראה:

lea XYZ, r1

תכניס לרגיסטר r1 את ערך התווית XYZ (כלומר הכתובת בזיכרון בה מאוחסן הערך 7).

2. ההנחיה 'string.'

להנחיה 'string.' פרמטר אחד, שהוא מחרוזת חוקית. תווי המחרוזת מקודדים לפי ערכי ה-ascii המתאימים, ומוכנסים אל תמונת הנתונים לפי סדרם, כל תו במילה נפרדת. בסוף המחרוזת יתווסף התו '\0' (הערך המספרי 0), המסמן את סוף המחרוזת. מונה הנתונים של האסמבלר יקודם בהתאם לאורך המחרוזת (בתוספת מקום אחד עבור התו המסיים). אם בשורת ההנחיה מוגדרת תווית, אזי תווית זו מקבלת את ערך מונה הנתונים (לפני הקידום) ומוכנסת אל טבלת הסמלים, בדומה למה שנעשה עבור 'data.' (כלומר ערך התווית יהיה הכתובת בזיכרון שבה מתחילה המחרוזת).

לדוגמה, ההנחיה:

```
STR:  .string "abcdef"
```

מקצה בתמונת הנתונים רצף של 7 מילים, ומאתחלת את המילים לקודי ה-ascii של התווים לפי הסדר במחרוזת, ולאחריהם הערך 0 לסימון סוף מחרוזת. התווית STR מזוהה עם כתובת התחלת המחרוזת.

3. ההנחיה 'entry.'

להנחיה 'entry.' פרמטר והוא שם של תווית המוגדרת בקובץ המקור הנוכחי (כלומר תווית שמקבלת את ערכה בקובץ זה). מטרת ההנחיה entry. היא לאפיין את התווית הזו באופן שיאפשר לקוד אסמבלי הנמצא בקבצי מקור אחרים להשתמש בה (כאופרנד של הוראה).

לדוגמה, השורות:

```
        .entry   HELLO
HELLO:  add      #1, r1
        ........
```

מודיעות לאסמבלר שאפשר להתייחס בקובץ אחר לתווית HELLO המוגדרת בקובץ הנוכחי.

<u>לתשומת לב</u>: תווית המוגדרת בתחילת שורת entry. הינה חסרת משמעות והאסמבלר **מתעלם** מתווית זו (אפשר שהאסמבלר יוציא הודעת אזהרה).

4. ההנחיה 'extern.'

להנחיה 'extern.' פרמטר והוא שם של תווית שאינה מוגדרת בקובץ המקור הנוכחי. מטרת ההוראה היא להודיע לאסמבלר כי התווית מוגדרת בקובץ מקור אחר, וכי קוד האסמבלי בקובץ הנוכחי עושה בתווית שימוש.

נשים לב כי הנחיה זו תואמת להנחית 'entry.' המופיעה בקובץ בו מוגדרת התווית. בשלב הקישור תתבצע התאמה בין ערך התווית, כפי שנקבע בקוד המכונה של הקובץ שהגדיר את התווית, לבין קידוד ההוראות המשתמשות בתווית בקבצים אחרים (שלב הקישור אינו רלוונטי לממ"ן זה).

לדוגמה, משפט ההנחיה 'extern.' התואם למשפט ההנחיה 'entry' מהדוגמה הקודמת יהיה:

```
.extern   HELLO
```

<u>הערה</u>: לא ניתן להגדיר באותו הקובץ את אותה התווית גם כ-entry וגם כ-extern (בדוגמאות לעיל, התווית HELLO).

<u>לתשומת לב</u>: תווית המוגדרת בתחילת שורת extern. הינה חסרת משמעות והאסמבלר **מתעלם** מתווית זו (אפשר שהאסמבלר יוציא הודעת אזהרה).

<u>משפט הוראה</u>:

משפט הוראה מורכב מהחלקים הבאים:

1. תווית אופציונלית.
2. שם הפעולה.
3. אופרנדים, בהתאם לסוג הפעולה (בין 0 ל-2 אופרנדים).

אם מוגדרת תווית בשורת ההוראה, אזי היא תוכנס אל טבלת הסמלים. ערך התווית יהיה מען המילה הראשונה של ההוראה בתוך תמונת הקוד שבונה האסמבלר.

שם הפעולה תמיד באותיות קטנות (lower case), והוא אחת מ- 16 הפעולות שפורטו לעיל.

לאחר שם הפעולה יופיעו האופרנדים, בהתאם לסוג הפעולה. יש להפריד בין שם-הפעולה לבין האופרנד הראשון באמצעות רווחים ו/או טאבים (אחד או יותר).

כאשר יש שני אופרנדים, האופרנדים מופרדים זה מזה בתו ',' (פסיק). בדומה להנחיה 'data.',
לא חייבת להיות הצמדה של האופרנדים לפסיק. כל כמות של רווחים ו/או טאבים משני צידי הפסיק היא חוקית.

למשפט הוראה עם שני אופרנדים המבנה הבא:

label: opcode source-operand, target-operand

לדוגמה:

HELLO: add r7, B

למשפט הוראה עם אופרנד אחד המבנה הבא:

label: opcode target-operand

לדוגמה:

HELLO: bne XYZ

למשפט הוראה ללא אופרנדים המבנה הבא:

label: opcode

לדוגמה:

END: stop

<u>אפיון השדות במשפטים של שפת האסמבלי</u>

<u>תווית</u>:
בתיאור שיטות המיעון למעלה הסברנו כי תווית היא ייצוג סימבולי של כתובת בזיכרון. נרחיב כאן את ההסבר:
תווית היא למעשה סמל שמוגדר בתחילת משפט הוראה, או בתחילת הנחיית data. או string.
תווית חוקית מתחילה באות אלפביתית (גדולה או קטנה), ולאחריה סדרה כלשהי של אותיות אלפביתיות (גדולות או קטנות) ו/או ספרות. האורך המקסימלי של תווית הוא 31 תווים.

<u>הגדרה של תווית</u> מסתיימת בתו ':' (נקודתיים). תו זה אינו מהווה חלק מהתווית, אלא רק סימן המציין את סוף ההגדרה. התו ':' חייב להיות צמוד לתווית (ללא רווחים).

אסור שאותה תווית תוגדר יותר מפעם אחת (כמובן בשורות שונות). אותיות קטנות וגדולות נחשבות <u>שונות זו מזו</u>.

לדוגמה, התוויות המוגדרות להלן הן תוויות חוקיות.

hEllo:
x:
He78902:

לתשומת לב: מילים שמורות של שפת האסמבלי (כלומר שם של פעולה או הנחיה, או שם של רגיסטר) אינן יכולות לשמש גם כשם של תווית. כמו כן, אסור שאותו סמל ישמש הן כתווית והן כשם של מאקרו (יש לבדוק זאת).

התווית מקבלת את ערכה בהתאם להקשר בו היא מוגדרת. תווית המוגדרת בהנחיות data., string., תקבל את ערך מונה הנתונים (data counter) הנוכחי, בעוד שתווית המוגדרת בשורת הוראה תקבל את ערך מונה ההוראות (instruction counter) הנוכחי.

לתשומת לב: מותר במשפט הוראה להשתמש באופרנד שהוא סמל שאינו מוגדר כתווית בקובץ הנוכחי, כל עוד הסמל מאופיין כחיצוני (באמצעות הנחיית extern. כלשהי בקובץ הנוכחי).

מספר:

מספר חוקי מתחיל בסימן אופציונלי: '–' או '+' ולאחריו סדרה כלשהי של ספרות בבסיס עשרוני. לדוגמה: 76, 5–, 123+ הם מספרים חוקיים. אין תמיכה בשפת האסמבלי שלנו בייצוג בבסיס אחר מאשר עשרוני, ואין תמיכה במספרים שאינם שלמים.

מחרוזת:

מחרוזת חוקית היא סדרת תווי ascii נראים (שניתנים להדפסה), המוקפים במרכאות כפולות (המרכאות אינן נחשבות חלק מהמחרוזת). דוגמה למחרוזת חוקית: "hello world".

סימון המילים בקוד המכונה באמצעות המאפיין "A,R,E"

בכל מילה בקוד המכונה של הוראה (לא של נתונים), האסמבלר מכניס מידע עבור תהליך הקישור והטעינה. זה השדה A,R,E. המידע ישמש לתיקונים בקוד בכל פעם שייטען לזיכרון לצורך הרצה. האסמבלר בונה מלכתחילה קוד שמיועד לטעינה החל מכתובת ההתחלה. התיקונים יאפשרו לטעון את הקוד בכל פעם למקום אחר, בלי צורך לחזור על תהליך האסמבלי.

שלוש הסיביות בשדה A,R,E יכילו ערכים בינאריים כפי שהוסבר בתיאור שיטות המיעון. המשמעות של כל ערך מפורטת להלן.

האות 'A' (קיצור של absolute) באה לציין שתוכן המילה אינו תלוי במקום בזיכרון בו ייטען בפועל קוד המכונה של התכנית בעת ביצועה (למשל מילה המכילה אופרנד מיידי).

האות 'R' (קיצור של relocatable) באה לציין שתוכן המילה תלוי במקום בזיכרון בו ייטען בפועל קוד המכונה של התכנית בעת ביצועה (למשל מילה המכילה כתובת של תווית המוגדרת בקובץ המקור).

האות 'E' (קיצור של external) באה לציין שתוכן המילה תלוי בערכו של סמל חיצוני (external) (למשל מילה המכילה כתובת של תווית חיצונית, כלומר תווית שאינה מוגדרת בקובץ המקור).

כאשר האסמבלר מקבל כקלט תוכנית בשפת אסמבלי, עליו לטפל תחילה בפרישת המאקרואים, ורק לאחר מכן לעבור על התוכנית אליה נפרשו המאקרואים. כלומר, פרישת המאקרואים תעשה בשלב "קדם אסמבלר", לפני שלב האסמבלר (המתואר בהמשך) .
אם התכנית אינה מכילה מאקרו, תוכנית הפרישה תהיה זהה לתכנית המקור.

דוגמה לשלב קדם אסמבלר. האסמבלר מקבל את התוכנית הבאה בשפת אסמבלי:

```
MAIN:   add     r3, LIST
LOOP:   prn     #48
        macr    m_macr
        cmp     r3, #-6
        bne     END
        endmacr
        lea     STR, r6
        inc     r6
        mov     *r6,K
        sub     r1, r4
        m_macr
```

```
            dec     K
            jmp     LOOP
END:        stop
STR:        .string "abcd"
LIST:       .data   6, -9
            .data   -100
K:          .data   31
```

תחילה האסמבלר עובר על התוכנית ופורש את כל המאקרואים הקיימים בה. רק אם תהליך זה מסתיים בהצלחה, ניתן לעבור לשלב הבא. אחרת, יש להציג את השגיאות ולא לייצר קבצים. בדוגמה זו, התוכנית לאחר פרישת המאקרו תיראה כך:

```
MAIN:       add     r3, LIST
LOOP:       prn     #48
            lea     STR, r6
            inc     r6
            mov     *r6,K
            sub     r1, r4
            cmp     r3, #-6
            bne     END
            dec     K
            jmp     LOOP
END:        stop
STR:        .string "abcd"
LIST:       .data   6, -9
            .data   -100
K:          .data   31
```

קוד התכנית, לאחר הפרישה, ישמר בקובץ חדש, כפי שיוסבר בהמשך.

אלגוריתם שלדי של קדם האסמבלר

נציג להלן אלגוריתם שלדי לתהליך קדם האסמבלר. <u>לתשומת לב</u>: אין חובה להשתמש דווקא באלגוריתם זה:

1. קרא את השורה הבאה מקובץ המקור. אם נגמר הקובץ, עבור ל- 9 (סיום).
2. האם השדה הראשון הוא שם מאקרו המופיע בטבלת המאקרו (כגון m_macr)? אם כן, החלף את שם המאקרו והעתק במקומו את כל השורות המתאימות מהטבלה לקובץ, חזור ל 1. אחרת, המשך.
3. האם השדה הראשון הוא " **macr** " (התחלת הגדרת מאקרו)? אם לא, עבור ל- 6.
4. הדלק דגל "יש **macr** ".
5. (קיימת הגדרת מאקרו) הכנס לטבלת שורות מאקרו את שם המאקרו (לדוגמה m_macr).
6. קרא את השורה הבאה מקובץ המקור. אם נגמר קובץ המקור, עבור ל- 9 (סיום). אם דגל "יש **macr** " דולק ולא זוהתה תווית **endmacr** הכנס את השורה לטבלת המאקרו ומחק את השורה הנ"ל מהקובץ. אחרת (לא מאקרו) חזור ל 1.
7. האם זוהתה תווית **endmacr**? אם כן, מחק את התווית מהקובץ והמשך. אם לא, חזור ל- 6.
8. כבה דגל "יש **macr** ". חזור ל- 1. (סיום שמירת הגדרת מאקרו).
9. סיום: שמירת קובץ מאקרו פרוש.

אסמבלר עם שני מעברים

במעבר הראשון של האסמבלר, יש לזהות את הסמלים (תוויות) המופיעים בתוכנית, ולתת לכל סמל ערך מספרי שהוא המען בזיכרון שהסמל מייצג. במעבר השני, באמצעות ערכי הסמלים, וכן קודי-הפעולה ומספרי הרגיסטרים, בונים את קוד המכונה.

עליו להחליף את שמות הפעולות mov, jmp, prn, sub, cmp, inc, bne, stop בקוד הבינארי השקול להם במודל המחשב שהגדרנו.

כמו כן, על האסמבלר להחליף את הסמלים K,STR, LIST, MAIN, LOOP, END במענים של המקומות בזיכרון שם נמצאים כל נתון או הוראה בהתאמה.

נניח שקטע הקוד לעיל (הוראות ונתונים) ייטען בזיכרון החל ממען 100 (בבסיס 10) . במקרה זה נקבל את ה"תרגום" הבא:

Decimal Address	Source Code	Explanation	Binary Machine Code
0100 0101 0102	MAIN: add r3, LIST	First word of instruction Source register 3 Address of label LIST	001010000010100 000000011000100 000010000010010
0103 0104	LOOP: prn #48	 Immediate value 48	110000000000100 000000110000100
0105 0106 0107	lea STR, r6	 Address of label STR Target register 6	010000101000100 000001111101010 000000000110100
0108 0109	inc r6	 Target register 6	011100001000100 000000000110100
0110 0111 0112	mov *r6,K	 Source register 6 Address of label K	000001000010100 000000110000100 000010000101010
0113 0114	sub r1, r4	 Source register 1 and target register 4	001110001000100 000000001100100
0115 0116 0117	cmp r3, #-6	 Source register 3 Immediate value -6	000110000001100 000000011000100 111111111010100
0118 0119	bne END	 Address of label END	101000000010100 000001111001010
0120 0121	dec K	 Address of label K	011100000010100 000010000001010
0122 0123	jmp LOOP	 Address of label LOOP	100100000010100 000001100111010
0124	END: stop		111100000000100
0125	STR: .string "abcd"	Ascii code 'a'	000000001100001
0126		Ascii code 'b'	000000001100010
0127		Ascii code 'c'	000000001100011
0128		Ascii code 'd'	000000001100100
0129		Ascii code '\0' (end of string)	000000000000000
0130 0131	LIST: .data 6, -9	Integer 6 Integer -9	000000000000110 111111111110111
0132	.data -100	Integer -100	111111110011100
0133	K: .data 31	Integer 31	000000000011111

האסמבלר מחזיק טבלה שבה רשומים כל שמות הפעולה של ההוראות והקודים הבינאריים המתאימים להם, ולכן שמות הפעולות ניתנים להמרה לבינארי בקלות. כאשר נקרא שם פעולה, אפשר פשוט לעיין בטבלה ולמצוא את הקוד הבינארי.

כדי לבצע המרה לבינארי של אופרנדים שכתובים בשיטות מיעון המשתמשות בסמלים (תוויות), יש צורך לבנות טבלה המכילה את ערכי כל הסמלים. אולם בהבדל מהקודים של הפעולות, הידועים מראש, הרי המענים בזיכרון עבור הסמלים שבשימוש התוכנית אינם ידועים, עד אשר תוכנית המקור נסרקה כולה ונתגלו כל הגדרות הסמלים.

למשל, בקוד לעיל, האסמבלר אינו יכול לדעת שהסמל END משויך למען 124 (עשרוני), ושהסמל K משויך למען 133, אלא רק לאחר שנקראו כל שורות התכנית.

לכן מפרידים את הטיפול של האסמבלר בסמלים לשני שלבים. בשלב הראשון בונים טבלה של כל הסמלים, עם הערכים המספריים המשויכים להם, ובשלב השני מחליפים את כל הסמלים, המופיעים באופרנדים של הוראות התוכנית, בערכיהם המספריים. הביצוע של שני שלבים אלה כרוך בשתי סריקות (הנקראות "מעברים") של קובץ המקור.

במעבר הראשון נבנית טבלת סמלים בזיכרון, ובה לכל סמל שבתוכנית המקור משויך ערך מספרי, שהוא מען בזיכרון. בדוגמה לעיל, טבלת הסמלים לאחר מעבר ראשון היא:

סמל	ערך (בבסיס עשרוני)
MAIN	100
LOOP	103
END	124
STR	125
LIST	130
K	133

במעבר השני נעשית ההמרה של קוד המקור לקוד מכונה. בתחילת המעבר השני צריכים הערכים של הסמלים להיות כבר ידועים.

לתשומת לב: תפקיד האסמבלר, על שני המעברים שלו, לתרגם קובץ מקור לקוד בשפת מכונה. בגמר פעולת האסמבלר, התכנית טרם מוכנה לטעינה לזיכרון לצורך ביצוע. קוד המכונה חייב לעבור לשלבי הקישור/טעינה, ורק לאחר מכן לשלב הביצוע (שלבים אלה **אינם** חלק מהממ"ן).

המעבר הראשון

במעבר הראשון נדרשים כללים כדי לקבוע איזה מען ישויך לכל סמל. העיקרון הבסיסי הוא לספור את המקומות בזיכרון, אותם תופסות ההוראות. אם כל הוראה תיטען בזיכרון למקום העוקב להוראה הקודמת, תציין ספירה כזאת את מען ההוראה הבאה. הספירה נעשית על ידי האסמבלר ומוחזקת במונה ההוראות (IC) . ערכו ההתחלתי של IC הוא 100 (עשרוני), ולכן קוד המכונה של ההוראה הראשונה נבנה כך שייטען לזיכרון החל ממען 100. ה-IC מתעדכן בכל שורת הוראה המקצה מקום בזיכרון. לאחר שהאסמבלר קובע מהו אורך ההוראה, ה-IC מוגדל במספר התאים (מילים) הנתפסים על ידי ההוראה, וכך הוא מצביע על התא הפנוי הבא.

כאמור, כדי לקודד את ההוראות בשפת מכונה, מחזיק האסמבלר טבלה, שיש בה קוד מתאים לכל שם פעולה. בזמן התרגום מחליף האסמבלר כל שם פעולה בקוד שלה, וכן כל אופרנד מוחלף בקידוד מתאים, אך פעולת החלפה זו אינה כה פשוטה. ההוראות משתמשות בשיטות מיעון מגוונות לאופרנדים. אותה פעולה יכולה לקבל משמעויות שונות, בכל אחת משיטות המיעון, ולכן יתאימו לה קידודים שונים לפי שיטות המיעון. לדוגמה, פעולת ההזזה mov יכולה להתייחס להעתקת תוכן תא זיכרון לרגיסטר, או להעתקת תוכן רגיסטר לרגיסטר אחר, וכן הלאה. לכל אפשרות כזאת של mov עשוי להתאים קידוד שונה.

על האסמבלר לסרוק את שורת ההוראה בשלמותה, ולהחליט לגבי הקידוד לפי האופרנדים. בדרך כלל מתחלק הקידוד לשדה של שם הפעולה, ושדות נוספים המכילים מידע לגבי שיטות המיעון. כל השדות ביחד דורשים מילה אחת או יותר בקוד המכונה.

כאשר נתקל האסמבלר בתווית המופיעה בתחילת השורה, הוא יודע שלפניו הגדרה של תווית, ואז הוא משייך לה מען – תוכנו הנוכחי של ה-IC. כך מקבלות כל התוויות את מעניהן בעת ההגדרה. תוויות אלה מוכנסות לטבלת הסמלים, המכילה בנוסף לשם התווית גם את המען ומאפיינים נוספים. כאשר תהיה התייחסות לתווית באופרנד של הוראה כלשהי, יוכל האסמבלר לשלוף את המען המתאים מטבלת הסמלים.

הוראה יכולה להתייחס גם לסמל שטרם הוגדר עד כה בתכנית, אלא יוגדר רק בהמשך התכנית. להלן לדוגמה, הוראת הסתעפות למען שמוגדר על ידי התווית A שמופיעה רק בהמשך הקוד:

```
        bne   A
        .
        .
        .
A:      ......
```

כאשר מגיע האסמבלר לשורת ההסתעפות (bne A), הוא טרם נתקל בהגדרת התווית A וכמובן לא יודע את המען המשויך לתווית. לכן האסמבלר לא יכול לבנות את הקידוד הבינארי של האופרנד A. נראה בהמשך כיצד נפתרת בעיה זו.

בכל מקרה, תמיד אפשר לבנות במעבר הראשון את הקידוד הבינארי המלא של המילה הראשונה של כל הוראה, את הקידוד הבינארי של מילת-המידע הנוספת של אופרנד מיידי, או רגיסטר, וכן את הקידוד הבינארי של כל הנתונים (המתקבלים מההנחיות data., string.).

המעבר השני

ראינו שבמעבר הראשון, האסמבלר אינו יכול לבנות את קוד המכונה של אופרנדים המשתמשים בסמלים שעדיין לא הוגדרו. רק לאחר שהאסמבלר עבר על כל התכנית, כך שכל הסמלים נכנסו כבר לטבלת הסמלים, יכול האסמבלר להשלים את קוד המכונה של כל האופרנדים.

לשם כך מבצע האסמבלר מעבר נוסף (מעבר שני) על כל קובץ המקור, ומעדכן את קוד המכונה של האופרנדים המשתמשים בסמלים, באמצעות ערכי הסמלים מטבלת הסמלים.
בסוף המעבר השני, תהיה התוכנית מתורגמת בשלמותה לקוד מכונה.

הפרדת הוראות ונתונים

בתכנית מבחינים בשני סוגים של תוכן: הוראות ונתונים. יש לארגן את קוד המכונה כך שתהיה הפרדה בין הנתונים וההוראות. הפרדת ההוראות והנתונים לקטעים שונים בזיכרון היא שיטה עדיפה על פני הצמדה של הגדרות הנתונים להוראות המשתמשות בהן.

אחת הסכנות הטמונות באי הפרדת ההוראות מהנתונים היא, שלפעמים עלול המעבד, בעקבות שגיאה לוגית בתכנית, לנסות "לבצע" את הנתונים כאילו היו הוראות חוקיות. למשל, שגיאה שיכולה לגרום תופעה כזו הסתעפות לא נכונה. התכנית כמובן לא תעבוד נכון, אך לרוב הנזק הוא יותר חמור, כי נוצרת חריגת חומרה ברגע שהמעבד מבצע פעולה שאינה חוקית.

האסמבלר שלנו חייב להפריד, בקוד המכונה שהוא מיצר, בין קטע הנתונים לקטע ההוראות. **כלומר בקובץ הפלט (בקוד המכונה) תהיה הפרדה של הוראות ונתונים לשני קטעים נפרדים, ואילו בקובץ הקלט אין חובה שתהיה הפרדה כזו.** בהמשך מתואר אלגוריתם של האסמבלר, ובו פרטים כיצד לבצע את ההפרדה.

גילוי שגיאות בתכנית המקור

הנחת המטלה היא **שאין שגיאות בהגדרות המאקרו**, ולכן שלב קדם האסמבלר אינו מכיל שלב גילוי שגיאות, לעומת זאת האסמבלר אמור לגלות ולדווח על **שגיאות בתחביר של תוכנית המקור**,

כגון פעולה שאינה קיימת, מספר אופרנדים שגוי, סוג אופרנד שאינו מתאים לפעולה, שם רגיסטר לא קיים, ועוד שגיאות אחרות. כמו כן מוודא האסמבלר שכל סמל מוגדר פעם אחת בדיוק.

מכאן, שכל שגיאה המתגלה על ידי האסמבלר נגרמת (בדרך כלל) על ידי שורת קלט מסוימת.

לדוגמה, אם מופיעים שני אופרנדים בהוראה שאמור להיות בה רק אופרנד יחיד, האסמבלר ייתן הודעת שגיאה בנוסח "יותר מדי אופרנדים".

הערה: אם יש שגיאה בקוד האסמבלי בגוף מאקרו, הרי שגיאה זו יכולה להופיע ולהתגלות שוב ושוב, בכל מקום בו נפרש המקארו. נשים לב שכאשר האסמבלר בודק שגיאות, כבר לא ניתן לזהות שזה קוד שנפרש ממאקרו, כך שלא ניתן לחסוך גילויי שגיאה כפולים.

האסמבלר ידפיס את הודעות השגיאה אל הפלט הסטנדרטי stdout. בכל הודעת שגיאה יש לציין גם את מספר השורה בקובץ המקור בה זוהתה השגיאה (מניין השורות בקובץ מתחיל ב-1).

לתשומת לב: האסמבלר אינו עוצר את פעולתו אחרי שנמצאה השגיאה הראשונה, אלא ממשיך לעבור על הקלט כדי לגלות שגיאות נוספות, ככל שישנן. כמובן שאין כל טעם לייצר את קבצי הפלט אם נתגלו שגיאות (ממילא אי אפשר להשלים את קוד המכונה).

הטבלה הבאה מפרטת מהן של שיטות המיעון החוקיות, עבור אופרנד המקור ואופרנד היעד של ההוראות השונות הקיימות בשפה הנתונה:

שם פעולה	שיטות מיעון חוקיות עבור אופרנד מקור	שיטות מיעון חוקיות עבור אופרנד יעד
mov	0,1,2,3	1,2,3
cmp	0,1,2,3	0,1,2,3
add	0,1,2,3	1,2,3
sub	0,1,2,3	1,2,3
lea	1	1,2,3
clr	אין אופרנד מקור	1,2,3
not	אין אופרנד מקור	1,2,3
inc	אין אופרנד מקור	1,2,3
dec	אין אופרנד מקור	1,2,3
jmp	אין אופרנד מקור	1,2
bne	אין אופרנד מקור	1,2
red	אין אופרנד מקור	1,2,3
prn	אין אופרנד מקור	0,1,2,3
jsr	אין אופרנד מקור	1,2
rts	אין אופרנד מקור	אין אופרנד יעד
stop	אין אופרנד מקור	אין אופרנד יעד

אלגוריתם שלדי של האסמבלר

לחידוד ההבנה של תהליך העבודה של האסמבלר, נציג להלן אלגוריתם שלדי למעבר הראשון ולמעבר השני. לתשומת לב: אין חובה להשתמש דווקא באלגוריתם זה.

אנו מחלקים את קוד המכונה לשני אזורים, אזור ההוראות (code) ואזור הנתונים (data). לכל אזור יש מונה משלו, ונסמנם IC (מונה ההוראות - Instruction-Counter) ו-DC (מונה הנתונים - Data-Counter). נבנה את קוד המכונה כך שיתאים לטעינה לזיכרון החל מכתובת 100.

כמו כן, נסמן ב- L את מספר המילים שתופס קוד המכונה של הוראה נתונה.

בכל מעבר מתחילים לקרוא את קובץ המקור מהתחלה.

מעבר ראשון

1. אתחל DC ← 0, IC ← 0.
2. קרא את השורה הבאה מקובץ המקור. אם נגמר קובץ המקור, עבור ל-16.
3. האם השדה הראשון בשורה הוא סמל? אם לא, עבור ל-5.
4. הדלק דגל "יש הגדרת סמל".
5. האם זוהי הנחיה לאחסון נתונים, כלומר, האם הנחית data. או string.? אם לא, עבור ל-8.
6. אם יש הגדרת סמל (תווית), הכנס אותו לטבלת הסמלים עם המאפיין data. ערכו יהיה DC. (אם הסמל כבר נמצא בטבלה יש להודיע על שגיאה).
7. זהה את סוג הנתונים, קודד אותם בזיכרון, ועדכן את מונה הנתונים DC בהתאם לאורכם. חזור ל-2.
8. האם זו הנחית extern. או הנחית entry. ? אם לא, עבור ל-11.
9. האם זוהי הנחית extern. ? אם כן, הכנס כל סמל (אחד או יותר) המופיע כאופרנד של ההנחיה לתוך טבלת הסמלים ללא ערך, עם המאפיין external. חזור ל-2.
10. אם יש הגדרת סמל, הכנס אותו לטבלת הסמלים עם המאפיין code. ערכו יהיה IC+100 (אם הסמל כבר נמצא בטבלה יש להודיע על שגיאה).
11. חפש את שם הפעולה בטבלת שמות הפעולות, ואם לא נמצא – הודע על שגיאה בשם ההוראה.
12. נתח את מבנה האופרנדים של ההוראה וחשב את L. בנה כעת את הקוד הבינארי של המילה הראשונה של ההוראה.
13. עדכן IC ← IC + L, וחזור ל-2.
14. קובץ המקור נקרא בשלמותו. אם נמצאו שגיאות במעבר הראשון, עצור כאן.
15. עדכן בטבלת הסמלים את ערכו של כל סמל המאופיין כ- data , ע"י הוספת הערך IC+100 (ראה הסבר בהמשך).
16. התחל מעבר שני.

מעבר שני

1. אתחל IC ← 0
2. קרא את השורה הבאה מקובץ המקור. אם נגמר קובץ המקור, עבור ל- 9.
3. אם השדה הראשון הוא סמל, דלג עליו.
4. האם זוהי הנחית data. או string. או extern. ? אם כן, חזור ל-2.
5. האם זוהי הנחית entry. ? אם לא, עבור ל-7.
6. סמן בטבלת הסמלים את הסמלים המתאימים במאפיין entry. חזור ל-2.
7. השלם את קידוד האופרנדים החל מהמילה השנייה בקוד הבינארי של ההוראה, בהתאם לשיטת המיעון. אם אופרנד מכיל סמל, מצא את הערך בטבלת הסמלים (אם הסמל לא נמצא בטבלה, יש להודיע על שגיאה).
8. עדכן IC ← IC + L, וחזור ל-2.
9. קובץ המקור נקרא בשלמותו. אם נמצאו שגיאות במעבר השני, עצור כאן.
10. בנה את קבצי הפלט (פרטים נוספים בהמשך).

נפעיל אלגוריתם זה על תוכנית הדוגמה שראינו למעלה (**לאחר שלב פרישת המאקרואים**), ונציג את הקוד הבינארי שמתקבל במעבר ראשון ובמעבר שני. להלן שוב תכנית הדוגמה.

```
.MAIN:    add   r3, LIST
LOOP:     prn   #48
          lea   STR, r6
          inc   r6
          mov   *r6,K
          sub   r1, r4
          cmp   r3, #-6
          bne   END
          dec   K
```

```
            jmp     LOOP
END:        stop
STR:        .string  "abcd"
LIST:       .data    6, -9
            .data   -100
K:          .data    31
```

נבצע עתה מעבר ראשון על הקוד הנתון. נבנה את טבלת הסמלים. כמו כן, נבצע במעבר זה גם את קידוד כל הנתונים, וקידוד המילה הראשונה של כל הוראה. את החלקים שעדיין לא מתורגמים במעבר זה, נשאיר כמות שהם (מסומנים ב- ? בדוגמה להלן).

אנו מניחים שהקוד ייטען לזיכרון החל מהמען 100 (בבסיס דצימאלי).

Decimal Address	**Source Code**	**Explanation**	**Binary Machine Code**
0100 0101 0102	MAIN: add r3, LIST	First word of instruction Source register 3 Address of label LIST	001010000010100 000000011000100 **?**
0103 0104	LOOP: prn #48	 Immediate value 48	110000000000100 000000110000100
0105 0106 0107	lea STR, r6	 Address of label STR Target register 6	010000101000100 **?** 000000000110100
0108 0109	inc r6	 Target register 6	011100001000100 000000000110100
0110 0111 0112	mov *r6,K	 Source register 6 Address of label K	000001000010100 000000110000100 **?**
0113 0114	sub r1, r4	 Source register 1 and target register 4	001110001000100 000000001100100
0115 0116 0117	cmp r3, #-6	 Source register 3 Immediate value -6	000110000001100 000000011000100 111111111010100
0118 0119	bne END	 Address of label END	101000000010100 ?
0120 0121	dec K	 Address of label K	011100000010100 ?
0122 0123	jmp LOOP	 Address of label LOOP	100100000010100 ?
0124	END: stop		111100000000100
0125	STR: .string "abcd"	Ascii code 'a'	000000001100001
0126		Ascii code 'b'	000000001100010
0127		Ascii code 'c'	000000001100011
0128		Ascii code 'd'	000000001100100
0125		Ascii code '\0' (end of string)	000000000000000
0130 0131	LIST: .data 6, -9	Integer 6 Integer -9	000000000000110 111111111110111
0132	.data -100	Integer -100	111111110011100
0133	K: .data 31	Integer 31	000000000011111

טבלת הסמלים:

סמל	ערך (בבסיס עשרוני)
MAIN	100
LOOP	103
END	124
STR	125
LIST	130
K	133

נבצע עתה את המעבר השני. נשלים את הקידוד החסר באמצעות טבלת הסמלים, ונרשום את הקוד בצורתו הסופית:

Decimal Address	Source Code	Explanation	Binary Machine Code
0100 0101 0102	MAIN: add r3, LIST	First word of instruction Source register 3 Address of label LIST	001010000010100 000000011000100 000010000010010
0103 0104	LOOP: prn #48	 Immediate value 48	110000000000100 000000110000100
0105 0106 0107	lea STR, r6	 Address of label STR Target register 6	010000101000100 000001111101010 000000000110100
0108 0109	inc r6	 Target register 6	011100001000100 000000000110100
0110 0111 0112	mov *r6,K	 Source register 6 Address of label K	000001000010100 000000110000100 000010000101010
0113 0114	sub r1, r4	 Source register 1 and target register 4	001110001000100 000000001100100
0115 0116 0117	cmp r3, #-6	 Source register 3 Immediate value -6	000110000001100 000000011000100 111111111010100
0118 0119	bne END	 Address of label END	101000000010100 000001111001010
0120 0121	dec K	 Address of label K	011100000010100 000010000001010
0122 0123	jmp LOOP	 Address of label LOOP	100100000010100 000001100111010
0124	END: stop		111100000000100
0125	STR: .string “abcd”	Ascii code ‘a’	000000001100001
0126		Ascii code ‘b’	000000001100010
0127		Ascii code ‘c’	000000001100011
0128		Ascii code ‘d’	000000001100100
0125		Ascii code ‘\0’ (end of string)	000000000000000
0130 0131	LIST: .data 6, -9	Integer 6 Integer -9	000000000000110 111111111110111
0132	.data -100	Integer -100	111111110011100
0133	K: .data 31	Integer 31	000000000011111

בסוף המעבר השני, אם לא נתגלו שגיאות, האסמבלר בונה את קבצי הפלט (ראו בהמשך), שמכילים את הקוד הבינארי ומידע נוסף עבור שלבי הקישור והטעינה.
כאמור, שלבי הקישור והטעינה אינם למימוש בפרויקט זה, ולא נדון בהם כאן.

קבצי קלט ופלט של האסמבלר

בהפעלה של האסמבלר, יש להעביר אליו באמצעות ארגומנטים של שורת הפקודה (command line arguments) רשימה של שמות קבצי מקור (אחד או יותר).
אלו הם קבצי טקסט, ובהם תוכניות בתחביר של שפת האסמבלי שהוגדרה בממ״ן זה.

האסמבלר פועל על כל קובץ מקור בנפרד, ויוצר עבורו קבצי פלט כדלקמן:

- קובץ am, המכיל את קובץ המקור לאחר שלב קדם האסמבלר (לאחר פרישת המאקרואים)
- קובץ object, המכיל את קוד המכונה.
- קובץ externals, ובו פרטים על כל המקומות (הכתובות) בקוד המכונה בהם יש מילת-מידע שמקודדת ערך של סמל שהוצהר כחיצוני (סמל שהופיע כאופרנד של הנחיית extern., ומאופיין בטבלת הסמלים כ- external).
- קובץ entries, ובו פרטים על כל סמל שמוצהר כנקודת כניסה (סמל שהופיע כאופרנד של הנחיית entry., ומאופיין בטבלת הסמלים כ- entry).

אם אין בקובץ המקור אף הנחיית extern., האסמבלר <u>לא יוצר</u> את קובץ הפלט מסוג externals.
אם אין בקובץ המקור אף הנחיית entry., האסמבלר <u>לא יוצר</u> את קובץ הפלט מסוג entries.

שמות קבצי המקור חייבים להיות עם הסיומת ".as". למשל, השמות x.as , y.as, ו-hello.as הם שמות חוקיים. העברת שמות הקבצים הללו כארגומנטים לאסמבלר נעשית <u>ללא ציון הסיומת</u>.

לדוגמה: נניח שתוכנית האסמבלר שלנו נקראת assembler, אזי שורת הפקודה הבאה:
assembler x y hello

תריץ את האסמבלר על הקבצים: x.as, y.as, hello.as.

שמות קבצי הפלט מבוססים על שם קובץ הקלט, כפי שהופיע בשורת הפקודה, בתוספת סיומת מתאימה: הסיומת "am." עבור קובץ לאחר פרישת מאקרו, הסיומת "ob." עבור קובץ ה-object, הסיומת "ent." עבור קובץ ה-entries, והסיומת "ext." עבור קובץ ה-externals.

לדוגמה, בהפעלת האסמבלר באמצעות שורת הפקודה: assembler x
ייווצר קובץ פלט x.ob, וכן קבצי פלט x.ext ו- x.ent ככל שיש הנחיות entry. או extern. בקובץ המקור.
אם אין מאקרו בקובץ המקור, אזי קובץ "am." יהיה זהה לקובץ "as." .

אופן פעולת האסמבלר

נרחיב כאן על אופן פעולת האסמבלר, בנוסף לאלגוריתם השלדי שניתן לעיל.

האסמבלר מחזיק שני מערכים, שייקראו להלן מערך ההוראות ומערך הנתונים. מערכים אלו נותנים למעשה תמונה של זיכרון המכונה (גודל כל כניסה במערך זהה לגודלה של מילת מכונה (בסיביות). במערך ההוראות מכניס האסמבלר את הקידוד של הוראות המכונה שנקראו במהלך המעבר על קובץ המקור. במערך הנתונים מכניס האסמבלר את קידוד הנתונים שנקראו מקובץ המקור (שורות מסוג data. string.).

לאסמבלר יש שני מונים: מונה ההוראות (IC) ומונה הנתונים (DC). מונים אלו מצביעים על המקום הבא הפנוי במערכים לעיל, בהתאמה. כשמתחיל האסמבלר לעבור על קובץ מקור, שני מונים אלו מאופסים.

בנוסף יש לאסמבלר טבלה, אשר בה נאספות כל התוויות בהן נתקל האסמבלר במהלך המעבר על הקובץ. לטבלה זו קוראים טבלת סמלים (symbol-table). לכל סמל (תווית) נשמרים שמו, ערכו,

ומאפיינים שונים שצוינו קודם, כגון המיקום (data או code), או אופן העדכון (external או relocatable).

האסמבלר קורא את קובץ המקור שורה אחר שורה, מחליט מהו סוג השורה (הערה, הוראה, הנחיה, או שורה ריקה) ופועל בהתאם.

1. שורה ריקה או שורת הערה: האסמבלר מתעלם מהשורה ועובר לשורה הבאה.

2. שורת הוראה:

האסמבלר מוצא מהי הפעולה, ומהן שיטות המיעון של האופרנדים. (מספר האופרנדים אותם הוא מחפש נקבע בהתאם להוראה אותה הוא מצא). האסמבלר קובע לכל אופרנד את ערכו באופן הבא:

- אם זה רגיסטר – האופרנד הוא מספר הרגיסטר.
- אם זו תווית (מיעון ישיר) – האופרנד הוא ערך התווית כפי שמופיע בטבלת הסמלים (ייתכן והסמל טרם נמצא בטבלת הסמלים).
- אם זה התו # ואחריו מספר– האופרנד הוא המספר עצמו.
- אם זו שיטת מיעון אחרת – ערכו של האופרנד נקבע לפי המפרט של שיטת המיעון (ראו תיאור שיטות המיעון לעיל)

קביעת שיטת המיעון נעשית בהתאם לתחביר של האופרנד, כפי שהוסבר לעיל בהגדרת שיטות המיעון. למשל, מספר מציין מיעון מיידי, תווית מציינת מיעון ישיר וכד'.

לאחר שהאסמבלר ניתח את השורה והחליט לגבי הפעולה, שיטת מיעון אופרנד המקור (אם יש), ושיטת מיעון אופרנד היעד (אם יש), הוא פועל באופן הבא:

אם זוהי פעולה בעלת שני אופרנדים, אזי האסמבלר מכניס למערך ההוראות, במקום עליו מצביע מונה ההוראות IC, את קוד המילה הראשונה של ההוראה (בשיטת הייצוג של הוראות המכונה כפי שתואר קודם לכן). מילה זו מכילה את קוד הפעולה, ואת שיטות המיעון. בנוסף "משרייין" האסמבלר מקום במערך עבור המילים הנוספות הנדרשות עבור הוראה זו, ומגדיל את מונה ההוראות בהתאם. אם אחד או שני האופרנדים הם בשיטת מיעון רגיסטר או מיידי, האסמבלר מקודד כעת את המילים הנוספות הרלוונטיות במערך ההוראות.

אם זוהי פעולה בעלת אופרנד אחד בלבד, כלומר אין אופרנד מקור, אזי הקידוד הינו זהה לעיל, פרט לסיביות של שיטת המיעון של אופרנד המקור במילה הראשונה, אשר יכילו תמיד 0, מכיוון שאינן רלוונטיות לפעולה.

אם זוהי פעולה ללא אופרנדים אזי תקודד רק המילה הראשונה (והיחידה). הסיביות של שיטות המיעון של שני האופרנדים יכילו 0.

אם בשורת ההוראה קיימת תווית, אזי התווית מוכנסת אל טבלת הסמלים תחת השם המתאים, ערך התווית הוא ערך מונה ההוראות לפני קידוד ההוראה.

3. שורת הנחיה:

כאשר האסמבלר קורא בקובץ המקור שורת הנחיה, הוא פועל בהתאם לסוג ההנחיה, באופן הבא:

I. 'data'.
האסמבלר קורא את רשימת המספרים, המופיעה לאחר 'data', מכניס כל מספר אל מערך הנתונים, ומקדם את מצביע הנתונים DC באחד עבור כל מספר שהוכנס.

אם בשורה 'data.' יש תווית, אזי תווית זו מוכנסת לטבלת הסמלים. היא מקבלת את הערך של מונה הנתונים DC שלפני הכנסת המספרים למערך הנתונים. הטיפוס של התווית הוא relocatable, וכמו כן מסומן שההגדרה ניתנה בחלק הנתונים.

בסוף המעבר הראשון, ערך התווית יעודכן בטבלת הסמלים על ידי הוספת ה-IC (כלומר הוספת האורך הכולל של קידוד כל ההוראות). הסיבה לכך היא שבתמונת קוד המכונה, הנתונים מופרדים מההוראות, וכל הנתונים יופיעו אחרי כל ההוראות (ראו תיאור קבצי הפלט בהמשך).

II. 'string.'
הטיפול ב-'string.' דומה ל- 'data.', אלא שקודי ה-ascii של התווים הם אלו המוכנסים אל מערך הנתונים (כל תו בכניסה נפרדת). לאחר מכן מוכנס הערך 0 (המציין סוף מחרוזת) אל מערך הנתונים. מונה הנתונים מקודם באורך המחרוזת + 1 (גם האפס בסוף המחרוזת תופס מקום).

הטיפול בתווית המוגדרת בשורה זו זהה לטיפול הנעשה בהנחיה 'data.'.

III. 'entry.'
זוהי בקשה לאסמבלר להכניס את התווית המופיעה כאופרנד של 'entry.' אל קובץ ה-entries. האסמבלר רושם את הבקשה ובסיום העבודה, התווית הנ"ל תירשם בקובץ ה-entries.

IV. 'extern.'
זוהי הצהרה על סמל (תווית) המוגדר בקובץ אחר, ואשר קטע האסמבלי בקובץ הנוכחי עושה בו שימוש. האסמבלר מכניס את הסמל אל טבלת הסמלים. ערכו הוא 0 (הערך האמיתי לא ידוע, וייקבע רק בשלב הקישור), וטיפוסו הוא external. לא ידוע באיזה קובץ נמצאת הגדרת הסמל (וגם אין זה משנה עבור האסמבלר).

<u>יש לשים לב:</u> בהוראה או בהנחיה אפשר להשתמש בשם של סמל אשר ההצהרה עליו ניתנת בהמשך הקובץ (אם באופן ישיר על ידי הגדרת תווית, ואם באופן עקיף על ידי הנחית extern).

<u>בסוף המעבר הראשון</u>, האסמבלר מעדכן בטבלת הסמלים כל סמל המאופיין כ- data, על ידי הוספת IC+100 (עשרוני) לערכו של הסמל. הסיבה לכך היא שבתמונה הכוללת של קוד המכונה, הנתונים מופרדים מההוראות, וכל הנתונים נדרשים להופיע אחרי כל ההוראות. סמל מסוג data הוא למעשה תווית באזור הנתונים, והעדכון מוסיף לערך הסמל (כלומר לכתובתו בזיכרון) את האורך הכולל של קידוד כל ההוראות, בתוספת כתובת התחלת הטעינה של הקוד, שהיא 100.

טבלת הסמלים מכילה כעת את כל הערכים הנחוצים להשלמת הקידוד (למעט ערכים של סמלים חיצוניים).

במעבר השני, האסמבלר מקודד באמצעות טבלת הסמלים את כל המילים במערך ההוראות שטרם קודדו במעבר הראשון. אלו הן מילים שצריכות להכיל כתובות של תוויות.

פורמט קובץ ה- object

האסמבלר בונה את תמונת זיכרון המכונה כך שקידוד ההוראה הראשונה מקובץ האסמבלי ייכנס למען 100 (בבסיס עשרוני) בזיכרון, קידוד ההוראה השנייה יכנס למען העוקב אחרי ההוראה הראשונה (תלוי במספר המילים של ההוראה הראשונה), וכך הלאה עד להוראה האחרונה.

מיד לאחר קידוד ההוראה האחרונה, מכניסים לתמונת הזיכרון את קידוד הנתונים שנבנו על ידי ההנחיות 'string. 'data.' . הנתונים יוכנסו בסדר בו הם מופיעים בקובץ המקור. אופרנד של הוראה שמתייחס לסמל שהוגדר באותו קובץ, יקודד כך שיצביע על המקום המתאים בתמונת הזיכרון שבונה האסמבלר.

נשים לב שהמשתנים מופיעים בתמונת הזיכרון אחרי ההוראות. זוהי הסיבה בגללה יש לעדכן בטבלת הסמלים, בסוף המעבר הראשון, את ערכי הסמלים המגדירים נתונים (סמלים מסוג data.).

עקרונית, קובץ object מכיל את תמונת הזיכרון שתוארה כאן. קובץ object מורכב משורות של טקסט כדלקמן:

השורה הראשונה בקובץ ה- object היא "כותרת", המכילה שני מספרים (בבסיס עשרוני): האורך הכולל של קטע ההוראות (במילות זיכרון) ואחריו האורך הכולל של קטע הנתונים (במילות זיכרון). בין שני המספרים יש רווח אחד.

השורות הבאות בקובץ מכילות את תמונת הזיכרון. בכל שורה שני ערכים: כתובת של מילה בזיכרון, ותוכן המילה. הכתובת תירשם בבסיס עשרוני בארבע ספרות (כולל אפסים מובילים). תוכן המילה יירשם בבסיס אוקטאלי ב-5 ספרות (כולל אפסים מובילים). בין שני הערכים בכל שורה יפריד רווח אחד.

קובץ object לדוגמה, כפי שאמור להיבנות על ידי האסמבלר, נמצא בהמשך.

פורמט קובץ ה-entries

קובץ ה-entries בנוי משורות טקסט. כל שורה מכילה שם של סמל שהוגדר כ- entry ואת ערכו, כפי שנמצא בטבלת הסמלים. הערכים מיוצגים בבסיס עשרוני.

פורמט קובץ ה- externals

קובץ ה-externals בנוי אף הוא משורות טקסט. כל שורה מכילה שם של סמל שהוגדר external, וכתובת בקוד המכונה בה יש קידוד של אופרנד המתייחס לסמל זה. כמובן שייתכן ויש מספר כתובות בקוד המכונה בהם מתייחסים לאותו סמל חיצוני. לכל התייחסות כזו תהיה שורה נפרדת בקובץ ה-externals. הכתובות מיוצגות בבסיס עשרוני.

נדגים את קבצי הפלט שמייצר האסמבלר עבור קובץ מקור בשם ps.as שהודגם קודם לכן.
התוכנית לאחר שלב פרישת המאקרו תיראה כך:

תשובה לדוגמא שמכסה הכל:

```
; file ps.as

.entry LIST
.extern fn1
MAIN:       add     r3, LIST
            jsr     fn1
LOOP:       prn     #48
            lea     STR, r6
            inc     r6
            mov     *r6, L3
            sub     r1, r4
            cmp     r3, #-6
            bne     END
            add     r7, *r6
            clr     K
            sub     L3, L3
.entry MAIN
            jmp     LOOP
END:        stop
STR:        .string "abcd"
LIST:       .data   6, -9
            .data   -100
K:          .data   31
.extern L3
```

להלן טבלת הקידוד המלא הבינארי שמתקבל מקובץ המקור, ולאחריה הפורמטים קבצי הפלט השונים.

Decimal Address	Source Code	Explanation	Binary Machine Code
0100 0101 0102	MAIN: add r3, LIST	First word of instruction Source register 3 Address of label LIST	001010000010100 000000011000100 000010001001010
0103 0104	jsr fn1	 Address of label fn1 (external)	110100000010100 000000000000001
0105 0106	LOOP: prn #48	 Immediate value 48	110000000001100 000000110000100
0107 0108 0109	lea STR, r6	 Address of label STR Target register 6	010000101000100 000010000100010 000000000110100
0110 0111	inc r6	 Target register 6	011100001000100 000000000110100
0112 0113 0114	mov *r6, L3	 Source register 6 Address of label L3 (external)	000001000010100 000000110000100 000000000000001
0115 0116	sub r1, r4	 Source register 1 and target register 4	001110001000100 000000001100100
0117 0118 0119	cmp r3, #-6	 Source register 3 Immediate value -6	000110000001100 000000011000100 111111111010100
0120 0121	bne END	 Address of label END	101000000010100 000010000011010
0122 0123	add r7, *r6	 Source register r0 and target register 6	001010000100100 000000111110100
0124 0125	clr K	 Address of label K	010100000010100 000010001100010
0126 0127 0128	sub L3, L3	 Address of label L3 (external) Address of label L3 (external)	001100100010100 000000000000001 000000000000001
0129 0130	jmp LOOP	 Address of label LOOP	100100000010100 000001101001010
0131	END: stop		111100000000100
0132	STR: .string “abcd”	Ascii code ‘a’	000000001100001
0133		Ascii code ‘b’	000000001100010
0134		Ascii code ‘c’	000000001100011
0135		Ascii code ‘d’	000000001100100
0136		Ascii code ‘\0’ (end of string)	000000000000000
0137 0138	LIST: .data 6, -9	Integer 6 Integer -9	000000000000110 111111111110111
0139	.data -100	Integer -100	111111110011100
0140	K: .data 31	Integer 31	000000000011111

להלן תוכן קבצי הפלט של הדוגמה. הערה: יש חשיבות לעימוד הנתונים בקבצים

הקובץ ps.ob:

```
   32  9
0100  12024
0101  00304
0102  02112
0103  64024
0104  00001
0105  60014
0106  00604
0107  20504
0108  02042
0109  00064
0110  34104
0111  00064
0112  01024
0113  00604
0114  00001
0115  16104
0116  00144
0117  06014
0118  00304
0119  77724
0120  50024
0121  02032
0122  12044
0123  00764
0124  24024
0125  02142
0126  14424
0127  00001
0128  00001
0129  44024
0130  01512
0131  74004
0132  00141
0133  00142
0134  00143
0135  00144
0136  00000
0137  00006
0138  77767
0139  77634
0140  00037
```

הקובץ ps.ext:

כל המספרים בבסיס עשרוני

```
fn1  0104
L3   0114
L3   0127
L3   0128
```

הקובץ ps.ent:

כל המספרים בבסיס עשרוני

```
MAIN 100
LIST 137
```

לתשומת לב: אם בקובץ המקור אין הנחיות extern, אזי לא ייווצר קובץ ext. בדומה, אם אין בקובץ המקור הנחיות entry., לא ייווצר קובץ ent. **אין ליצור קובץ ext או ent שנשאר ריק**.
הערה: אין חשיבות לסדר השורות בקבצים מסוג ent. או ext. כל שורה עומדת בפני עצמה.

סיכום והנחיות כלליות

- אורך התוכנית, הניתנת כקלט לאסמבלר אינו ידוע מראש, ולכן אורך התוכנית המתורגמת אינו אמור להיות צפוי מראש. אולם כדי להקל במימוש האסמבלר, ניתן להניח גודל מקסימלי. לפיכך יש אפשרות להשתמש במערכים לאכסון תמונת קוד המכונה בלבד. כל מבנה נתונים אחר (למשל טבלת הסמלים וטבלת המאקרו), יש לממש באופן יעיל וחסכוני (למשל באמצעות רשימה מקושרת והקצאת זיכרון דינאמי).

- השמות של קבצי הפלט צריכים להיות תואמים לשם קובץ הקלט, למעט הסיומות. למשל, אם קובץ הקלט הוא prog.as אזי קבצי הפלט שיווצרו הם: prog.ob, prog.ext, prog.ent

- מתכונת הפעלת האסמבלר צריכה להיות כפי הנדרש בממ"ן, ללא שינויים כלשהם. כלומר, ממשק המשתמש יהיה אך ורק באמצעות שורת הפקודה. בפרט, שמות קבצי המקור יועברו לתכנית האסמבלר כארגומנטים בשורת הפקודה. אין להוסיף תפריטי קלט אינטראקטיביים, חלונות גרפיים למיניהם, וכד'.

- יש להקפיד לחלק את מימוש האסמבלר למספר מודולים (קבצים בשפת C) לפי משימות. אין לרכז משימות מסוגים שונים במודול יחיד. מומלץ לחלק למודולים כגון: מעבר ראשון, מעבר שני, פונקציות עזר (למשל, תרגום לבסיס, ניתוח תחבירי של שורה), טבלת הסמלים, מפת הזיכרון, טבלאות קבועות (קודי הפעולה, שיטות המיעון החוקיות לכל פעולה, וכד').

- יש להקפיד ולתעד את המימוש באופן מלא וברור, באמצעות הערות מפורטות בקוד.

- יש לאפשר תווים לבנים עודפים בקובץ הקלט בשפת אסמבלי. למשל, אם בשורת הוראה יש שני אופרנדים המופרדים בפסיק, אזי לפני ואחרי הפסיק מותר שיהיו רווחים וטאבים בכל כמות. בדומה, גם לפני ואחרי שם הפעולה. מותרות גם שורות ריקות. האסמבלר יתעלם מתווים לבנים מיותרים (כלומר ידלג עליהם).

- הקלט (קוד האסמבלי) עלול להכיל שגיאות תחביריות. על האסמבלר לגלות ולדווח על כל השורות השגויות בקלט. אין לעצור את הטיפול בקובץ קלט לאחר גילוי השגיאה הראשונה. יש להדפיס למסך הודעות מפורטות ככל הניתן, כדי שאפשר יהיה להבין מה והיכן כל שגיאה. כמובן שאם קובץ קלט מכיל שגיאות, אין טעם להפיק עבורו את קבצי הפלט (ob, ext, ent).

תם ונשלם פרק ההסברים והגדרת הפרויקט.

בשאלות ניתן לפנות לקבוצת הדיון באתר הקורס, ואל כל אחד מהמנחים בשעות הקבלה שלהם.

להזכירכם, באפשרותו של כל סטודנט לפנות לכל מנחה, לאו דווקא למנחה הקבוצה שלו, לקבלת עזרה. שוב מומלץ לכל אלה שטרם בדקו את התכנים באתר הקורס לעשות זאת. נשאלות באתר זה הרבה שאלות בנושא חומר הלימוד והממ"נים, והתשובות יכולות להועיל לכולם.

לתשומת לבכם: לא תינתן דחיה בהגשת הממ"ן, פרט למקרים חריגים במיוחד. במקרים אלו יש לבקש ולקבל אישור **מראש ממנחה הקבוצה**.

ב ה צ ל ח ה !

* בפרויקט אני נכתוב אוטומט לשפת אוטומטי.
אוטומט מתרגם את שפת האוטומטי לשפת מכונה.

מה יש בקומפיילר אמיתי ?

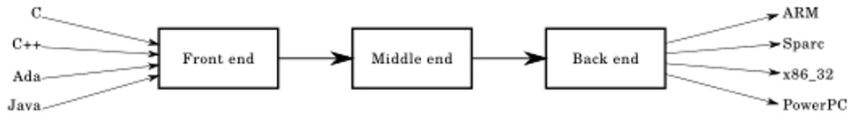

- Front end - תפקידו הוא להפשיט את השפה עליה אנחנו עובדים, ולהעביר ל middle end " סיכומים " של קטעי קוד בשפה, הסיכום ש ה front מעביר ל Middle נקרא גם AST (Abstract syntax Tree). **אמור לקחת בין שבוע לשבועיים של כתיבה.**
- Middle end – תפקידו להרכיב את הלוגיקה של התוכנית אחרי כל הסיכומים שהתקבלו מה front end , הוא בעצם אחראי על המרת ה source code ל translation unit, **אמור לקחת לכל היותר שבוע של כתיבה.**
- Back end – תפקידו לקבל translation unit מ ה middle end , ולהמירו לקבציי פלט אשר מתאימים ל target machine אליה אנחנו מקמפלים, **אמור לקחת לנו בערך יום-יומיים של כתיבה.**

צבע אדום – קשה למימוש.
צבע צהוב – רמה בינונית של קושי (מימוש).
צבע ירוק – רמה יחסית קלה (מימוש).

חלוקת הקבצים של התוכנית שלי:

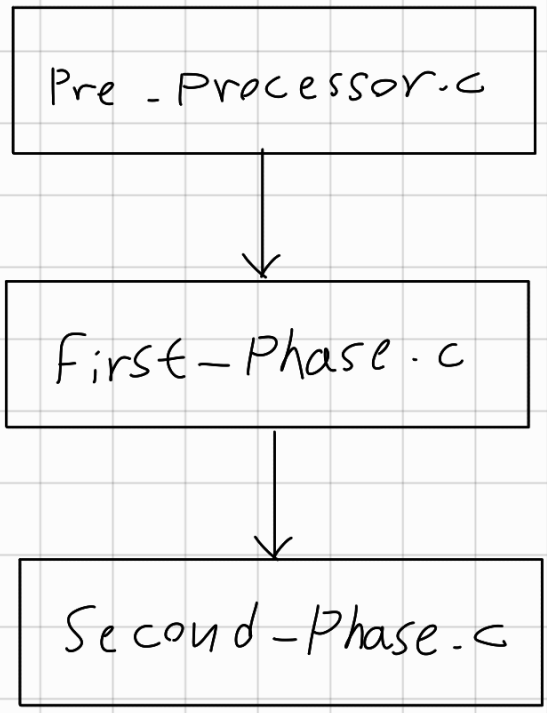

מטפל במקרואים.

מטפל בשגיאות תחביר וממיר אותו ל- AST

שגיאות לוגיות לוקח source code ויוצר translation unit ל-

מקבל את התוצר הסופי וממיר אותו לקבצים